

Dejiny pedagogiky, jej cesty a perspektívy

Libor Bernát

Gymnázium Dubnica nad Váhom

Anotácia: *V prvej časti príspevku sa autor zaoberá určením dejín pedagogiky a školstva, ich významu, analyzuje rozdielnosť kategoriálneho aparátu histórie a metód histórie a pedagogiky. V druhej časti sa venuje otázke vývoja predmetu a jeho problémom v kontexte s historickým bádáním. Otvorenou otázkou zostáva paradigma. Záver príspevku tvoria úlohy, ktoré autor vidí predovšetkým v kvalitnom a detailnom historiografickom spracovaní dejín školstva a pedagogiky na Slovensku, inštitucionálnom usporiadaní výskumných pracovísk, tvorbe nosných projektov a nakoniec v rozšírení bádateľskej základne.*

PEDAGOGIKA SK 2010, ročník 1, č. 1: 31-46

KLúčové slová: *história, dejiny pedagogiky a školstva, historické školy, heuristika, paradigma*

History of Education, its Trajectories and Prospects. *In the first part of the paper the author delineates the history of education and schools, he describes their importance and analyzes the differences in the category systems of history and methods of history and education. In the second part he describes the development of the object of history of schools and education. There is an open paradigm yet of history of schools and education. In the final part, the author sums up the tasks for quality and detailed historiographical study of schools and education in Slovakia, for management of educational institutions, proposing and solving top projects and for expansion of researchers community.*

PEDAGOGIKA SK 2010, Vol. 1, (No. 1: 31-46)

Key words: *history, history of education and schools, styles of historiography, heuristics, paradigm*

Po určitom období, a nielen v čase krízy, každá veda, disciplína bilancuje a kladie si otázku „quo vadis“ – kam ideš, kam smeruješ? Takto stanovená téma zahrňuje množstvo okruhov problémov, ktoré si vyžadujú zaujať postoj. Kvôli rozsahu sa sústredíme na určité otázky a niekedy len upozorníme, poukážeme na problémy.

História ako vedná disciplína sa z vecného členenia pridružuje štruktúry mnohovrstvovej ľudskej existencie a jednotlivých faktorov spoločenskej

aktivity. Z tohto hľadiska sú to napr. dejiny vojenstva, štátu a práva, dopravy, školstva a pedagogiky atď. Všetky tieto špecializácie síce patria do okruhu historickej vedy, ale vytvárajú tiež samostatné disciplíny – čo je tiež prípad dejín pedagogiky a školstva.¹

Historik musí, a tu je nutné použiť imperatív, siahnuť po spolupráci s inými vedami a adaptovať ich na svoju potrebu. Týka sa to nielen tých vied, ktoré sú o človeku (pedagogika, sociológia, kultúrna antropológia, ekonómia atď.), ale tiež vzdialenými (klimatológia, lingvistika, genetika a pod.).

Zatiaľ čo školstvo ako systém historik spracuje erudovane, takmer bez problémov, pochopiť a spracovať pedagogiku je pre neho už zložitejšie, ak nemá pedagogické vzdelanie. Kategoriálny aparát je odlišný. Keď sa stretne historická veda s podnetmi, ktoré sľubujú obohatenie metód, prijíma ich a ukladá do svojho inventára. Ale prevrat a programová prestavba sa uskutoční málokedy (J. Marek, 1998, s. 784).

Potom vznikajú práce s veľkým dištancom – je to podobne, ako keď sa historik zaoberá dejinami psychológie a nikdy nevyskúšal prácu psychológa, alebo cirkevnými dejinami a nezažil pastoračnú prácu na vlastnej koži. Ukázkovým prípadom je diskusia, ktorú vyvolal v českej historiografii článok Michala Černouška „Potřeba psychohistorie.“ Ešte stále existuje v našej historiografii odstup od týchto tém, podobne ako od tém zaoberajúcich sa psychoanalytickými portrétmi významných osobností, alebo určitých skupín ľudí. Ako to vyjadril obrazne M. Černoušek „Kleió i Psyché čekají na oplodnění.“ (M. Černoušek, 1990, s. 721). Podobne je to, keď odborník z inej oblasti pristupuje k spísaniu histórie.

Problém terminológie a teórie disciplíny je spojený tiež s množstvom kľúčových myšlienkových diel, ktoré ovplyvňujú bádateľove myslenie a vyjadrovanie. Máme na mysli diela napr. Martina Heideggera, Ludwiga Wittgensteina, Karla Raymunda Poppera, postmodernistov atď. Prihovárajú sa čitateľovi špecifickým jazykom. Nemôžeme očakávať od čitateľa, že sa bude učiť špeciálny jazyk.

Aj preto sa mnohí historici radšej zaoberajú politickými, hospodárskymi, sociálnymi dejinami a pedagógovia sa radšej orientujú na pedagogické alebo psychologické disciplíny. Bez rozvinutia bádania v oblasti dejín školstva a pedagogiky nedokážeme spracovať „globálnu“ alebo „totálnu“ históriu, tj. z jednotlivých faktov a poznatkov vytvoriť jednotný obraz dejín.

---

¹ Na Slovensku vyšlo v poslednom desaťročí niekoľko kvalitných prác syntetického charakteru, ako napr. Kapitoly z dejín slovenského školstva a pedagogiky (2000) od Jozefa Pšenáka, Človek a výchova v dejinách európskeho myslenia (2003) od Blanky Kudláčovej, Reformné pedagogické hnutie v období ČSR a jeho prejavy na Slovensku (2002) od Eduarda Lukáča, Česko-slovenské vzťahy v dejinách školstva v rokoch 1848-1918 (2000) od Milana Kipsa a mnoho iných. Úlohou príspevku nie je podať historiografický prehľad, ale len načrtnúť cesty a perspektívy. Preto sa dopredu ospravedlňujem kolegom a pracoviskám, ktoré nespomeniem.

Môžeme len privítať, keď aj iné vedné disciplíny, napr. demografia, sa zaoberajú otázkami dejín školstva. Máme na mysli napr. štúdie Soni Gabzilovej (Gabzilová, S., 1992, Gabziolová, S., 1994) zaoberajúcej sa menšinovým školstvom v druhej polovici 20. storočia na stránkach Slovenskej štatistiky a demografie. Zostáva len dúfať, že štúdie z historickej demografie budú početnejšie.

Problém spočíva v tom, že slovenská historiografia nemá komplexne spracovanú bibliografiu, akou sa môže pochváliť česká historiografia napr. už v období pred I. svetovou vojnou v *Bibliografii české historie*, spracovanej Čechom Zibertom. V medzivojnovom období potom v jeho diele pokračovali Josef Kazimour a Stanislava Jonášková-Hájková.² Situáciu tak precízne vystihol Milan Hamada na seminári *Dejiny školstva a slovenskej pedagogiky* 22. júna 1995 v Bratislave: „Z hľadiska čo najúplnejšej heuristiky vo výskume dejín nášho školstva a pedagogiky je potrebné urobiť aj dôkladný prieskum t.j. čo sa v historiografii urobilo v školských a pedagogických časopisoch.“ (M. Hamada, 1995, s. 5).

Vďaka Univerzitetnej knižnici v Bratislave a MS v Martine sa spracúvajú výročné správy škôl (Ž. Gešková, E. Krišková, 1998; Ž. Gešková, T. Vančová, 1985). Ideálne by bolo mať k dispozícii kompletný zoznam diplomových a rigorózných prác z dejín školstva a pedagogiky, resp. aj z príbuzných odborov. Nemeckí, francúzski, anglickí, americkí a mnohí iní historici priam chrlia množstvo článkov a publikácií na danú tému. Tie sú spracované v mnohých prehľadných bibliografiách. Preto spracovanie komplexnej a účelovo zameranej bibliografie si vyžaduje už súčasný stav bádania. Tie nemajú význam len pre dejiny pedagogiky a školstva, resp. pre pedagogiku, ale tiež pre príbuzné odbory. Môžeme tak len závidieť komeniológom, ktorí už hodnotia Komenského bibliografie, t.j. súpisy Komenského diel a literatúry o Komenskom a pod. (J. Sedlák, 1987).

V súčasnosti je boom vo vydávaní encyklopédií, lexikónov a slovníkov (tieto pojmy sú chápané ako synonymá), a to nielen v dejepisnej literatúre (Pánek, J., 2004). Encyklopédie sú špecifickým žánrom literatúry a je to jedna z možných reakcií na obrovský rozmach regionálnych výskumov. Sumarizácia údajov sa stáva pre bádateľa nevyhnutnou orientačnou pomôckou. Bolo vytvorených alebo preložených mnoho kvalitných diel, na druhej strane sa objavili encyklopédie obsahujúce množstvo nekriticky pozbieraných faktov, vyložené kompilačného charakteru, alebo encyklopédie „senzačných“ tém, ako sú napr. špionáže, zločiny, atentáty atď., ktoré sú zamerané prevažne komerčne. Mohutný rozmach tvorby pôvodných encyklopedických prác neobišiel

---

² Vladislav Ružička sa pokúsil spracovať pomocou kartotečných lístkov bibliografiu pedagogickej tvorby, ktorá sa nachádza v Múzeu školstva a pedagogiky. Jeho práca by potrebovala dôkladné doplnenie a kontrolu.

ani strednú Európu, čo však neplatí o Slovensku. Poľsko nám môže byť v tejto oblasti vzorom.

Ak zhrnieme najdôležitejšie práce, bez nároku na úplnosť, tak sú to dvojzväzková *Pedagogická encyklopédia Slovenska*, ktorá vyšla v rokoch 1984 – 1985 pod vedením Ondreja Pavlíka v kooperácii s viac ako dvesto spolupracovníkmi, a dvojdielny *Príručný pedagogický lexikón* vďaka Jurajovi Čečetkovi ešte za prvej Slovenskej republiky v roku 1943.

Pre potreby bádateľa je tak ešte k dispozícii šesťzväzkový *Slovenský biografický slovník* (1986 – 1994), ktorý bol vydávaný v tendenčnom duchu doby. Mnohé heslá sú síce erudovane spracované, ale nenapísali ich odborníci, ktorí už v danej oblasti niečo publikovali, čo je na ich kvalite možné poznať. To je jeden z hlavných rozdielov od kvalitne spracovaného *Ottova slovníka naučného*. Ideologické pozadie sa preto snaží odstrániť *Reprezentačný biografický lexikón Slovenska* a ešte stále vychádzajúci *Biografický lexikón Slovenska*.

Vytvoriť kvalitnú, modernú encyklopédiu, to znamená pôvodný výskum, niekoľkoročnú (ak nie aj desaťročnú) prácu odborníkov. To sa na jednom dvojročnom projekte VEGA zvládnuť nedá. Cieľom encyklopédie nemôže byť len kritické zhrnutie, ale tiež triedenie, systematizácia a prehĺbenie nových poznatkov. Akýmsi prototypom by mohlo byť dielo *Historisches Wörterbuch der Pädagogik*, ktoré zostavili Dietrich Benner a Jürgen Oelkers. (D. Benner, J. Oelkers, 2004). Encyklopédia podobného druhu vyžaduje diskusiu početných odborných kolektívov ako nad typologickým rozčlenením, tak aj nad zdokonalením prístupu k historicko-encyklopedickej činnosti.

Jednou zo základných požiadaviek historikovej práce je nevyhnutná požiadavka úplnosti **heuristiky**. V štátnych archívoch, pokiaľ sú fondy spracované, nie je problém sa k nim dostať. Naopak, je skôr problém zvládnuť množstvo archívneho materiálu, predovšetkým z obdobia novších a najnovších dejín. V niektorých prípadoch ani nie je v silách jednotlivca to zvládnuť. Úplnosť je preto možné požadovať len od prác, ktoré sú úzko zamerané. To ale nemení nič na tom, že úsilím historika, zaoberajúceho sa dejinami školstva a pedagogiky, musí byť snaha nielen zhromaždiť čo najúplnejšie heuristiku, ale aj literatúru. Je to jedna zo základných povinností historika. Každý prameň z tohto aspektu je tendenčný a neúplný. Dôležité je vidieť ho v inom, novom svetle, „objaviť latentní pramen v banalite“ (J. Marek, 1998, s. 792).

Materiály k starším dejinám sa často nachádzajú na farách, a tak dostať sa k nim nie je jednoduché. Niektoré fary nemajú dostatočne spracované archívy, alebo tam bádateľa jednoducho správca danej farnosti nepustí. Stáva sa tiež, že sa príslušný spis na danom mieste už nenachádza alebo je vypožičaný a nevie sa komu. Natíska sa otázka, kde len môže byť? Stáva sa dokonca, že správcovia farností ani nechcú, aby bolo uvedené, že spis sa nachádza v ich archíve. Žiadajú, podmieňujú, prosia, aby sa daný údaj v práci neuviedol. Stav

archívu závisí od daného správcu farnosti. Týka sa to niekedy tiež archívov vyšších cirkevných orgánov.

Jednou z kardinálnych úloh je preto dôsledné spracovanie archívnych materiálov. Je to však závislé od práce archivárov a príslušných inštitúcií. Generácia duchovných, ktorí sú schopní posúdiť historickú hodnotu zachovaných archíválií vo farských, dekanových (seniorátnych) archívoch a ktorí ovládajú latinský, maďarský a nemecký jazyk, postupne vymiera. Dokázali oceniť aj hodnotu rukopisov, dobových tlačí a cenných kníh. Dnes to vedia posúdiť len tí, čo majú aspoň elementárne znalosti z pomocných vied historických, znalosti z dobových právnych zvyklostí a noriem. Okrem toho musia mať v slovenských podmienkach obrovskú chuť do práce, entuziazmus, pretože častokrát nepočujú ani slovíčko ďakujeme za svoju húževnatú prácu. Chýba tiež obsiahly terminologický slovník, ktorý by porovnával slovenské, maďarské a latinské pojmy – niečo podobného ako *Matričný slovník*.

Posun vo vedeckom poznaní je nevyhnutne spojený s novými objavmi, faktami, vedomosťami. Exemplárnym príkladom je doteraz málo spracovaná písomná pozostalosť Jána Kvačalu, nachádzajúca sa na Evanjelickej bohosloveckej fakulte UK v Bratislave, ktorá doteraz čaká na detailné spracovanie, ako sa častokrát konštatovalo na sympóziu v roku 2004 a ako správne poznamenal prof. Igor Kišš v úvode konferencie o Kvačalovi: „Aj národ môže byť dlžníkom.“ (I. Kišš, 2005, s. 7). A stále je – veľa sa toho nespravilo. Monografia Jozefa Máteja *Ján Kvačala. Život a dielo* z roku 1962 je doteraz vo svojej komplexnosti neprekonaná.

Na Slovensku nebola vydaná samostatná edícia pedagogických prameňov, ako tomu bolo v Čechách a na Morave vďaka O. Chlupovi, J. Váňovi a E. Strnadovi. Vedecká edícia je drina, mravenčia a nezávideniahodná práca pre erudovaného odborníka. Výberové chrestomatie sa školstvom zaoberajú až sekundárne. Pramene sa však nedajú vyčerpať edíciami, čo bola ilúzia klasickej historiografie 19. storočia. Vyšli však vynikajúco spracované preklady diel z pera Petra Vajcika, Vladislava Ružičku a iných, ktoré aj česká pedagogická obec vysoko oceňovala. Vďaka prameňom sa môže rozvinúť bádanie v danej oblasti, najmä ak sú pramene ťažko dostupné. Bádateľovi tak pomôžu aspoň staršie práce zo 70. rokov minulého storočia od Jozefa Pšenáka *Pramene k dejinám československého školstva*.

Mnohé knižnice, múzeá na svojich stránkach digitalizujú staré tlače alebo rukopisy. Podľa projektu Organizácie spojených národov pre vzdelanie, vedu a kultúru (UNESCO) a Knižnice amerického Kongresu spustili v Paríži na stránke www.wdl.org výsledky svojej činnosti. Pre dejiny školstva a pedagogiky uveďme napr. Universitäts und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt, ktorí nascanovali Leges Gymnasii, učebnice atď., podobne aj Knižovna národného múzea v Prahe na svoje www.stranky.nasnimala niekoľko rukopisov.

Bádateľská verejnosť by určite privítala podobné dokumenty na www. stránkach rôznych knižníc, múzeí, archívov atď. – nielen titulné listy. Digitalizácia kníh, predovšetkým ťažko dostupných alebo unikátnych, je mimoriadne vítanou pomôckou pre bádateľa. Zostáva len dúfať, že projekt digitalizácie „European“ on-line knižnice, ktorý rozbehla aj SNK v Martine v roku 2007, sa bude úspešne rozvíjať. Podobné zbierky sa nachádzajú aj na www.stránkach Univerzitetnej knižnice v Bratislava, predovšetkým v oddieloch staré a vzácne tlače. Zostáva len dúfať, že nascanované rukopisy budú početnejšie a zapoja sa aj iné knižnice.

Doterajšie bádanie ukazuje, že pre ďalšie spracovanie dejín pedagogiky bude nevyhnutné bádanie v zahraničných archívoch, ako to napr. uskutočnil Anton Špiesz pri svojej publikácii *Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680 – 780* (A. Špiesz, 1983). Na území terajšieho Slovenska pôsobilo mnoho pedagógov z okolitých krajín, alebo študenti navštevovali školy v zahraničí, predovšetkým univerzity. Boli spracované výpisy z univerzitných matrík, obsahujúce mená študentov z Uhorska, je tu na čo nadväzovať, ale ešte stále nás čaká bádanie – napr. v oblasti každodenného života na vysokých školách, otázka výberu a hodnotenia univerzít, donátorov atď. Ešte sa toho dotkneme pri charakteristike jednotlivých historických prúdov.

Ťažká práca s materiálmi, ako aj neznalosť latinského jazyka odrádza študentov od spracovania diplomových prác na tieto témy. Ak bádateľ len spracováva rodokmene učiteľov s využitím matrík, tak strávi niekoľko desiatok hodín nad čítacím strojom, často s marginálnym výsledkom. Ak to zjednodušíme, čo platí pre niektoré vysoké školy, resp. katedry, lepšie je sústrediť sa na témy, ktoré už boli spracované – vymeníme len školu a použijeme ten istý dotazník, hypotézy a v podstate aj závery.

Ukazuje sa, že stále významnejšiu úlohu budú zohrávať štúdie z **regionálnych dejín**. V niektorých monografiách publikujú state miestni rodáci, pracujúci na odborných historických pracoviskách, alebo penzionovaní profesori, a je radosť čítať tieto práce. Hoci už takmer každá obec vydala vlastnú monografiu, nezostáva len súhlasiť s tézou profesora Richarda Marsinu, že: „vzniká veľké množstvo, nerovnako kvalitných regionálnych monografií, na ktoré niektoré samosprávy vydávajú príliš veľké finančné prostriedky“ (R. Marsina, 2002, s. 18). Ak jeho myšlienku rozvineme, mnohí primátori a starostovia vydajú monografiu obce kvôli reprezentácii svojej obce, bližiacim sa výročiam, voľbám v duchu hesla „Ad maiorem gloriam prefecti vel sculteti“. Dejiny školstva bývajú ich súčasťou a často je kapitola dobrá na to, aby zdôraznila vznik školy, jej význam a slávnych učiteľov, literátov a žiakov. Málokedy tu nájdeme aj časti týkajúce sa komparácie s okolím, hlbším kontextom doby a miesta alebo zasahujúce hlbšie do otázok pedagogiky.

Nebýva zriedkavé, že autori sú aj nútení zredukovať počty strán v prospech kultúrnych dejín.

Niekedy sú tvorcami textov regionálni nadšení amatérski historici, prinášajúci množstvo nových neznámych údajov. Často sa ale stretávame s malou kritičnosťou, jednostrannosťou, nižšou odbornosťou a fundovanosťou. Ich veľkou snahou je zvýrazniť osobitosť danej lokality, dodať jej punc výnimočnosti, ale pri častej absencii nestrannosti.

Veľmi si vážime práce regionálnych historikov, vrátane amatérov – lokálpatriotov, ktorých produkcia býva nedocenená v súvislosti s heuristikou, je však nutné si uvedomiť, že ich možnosti, oproti možnostiam bádateľov z veľkých miest a predovšetkým univerzitných centier, sú obmedzené. Ide najmä o získanie cudzojazyčnej literatúry. Preto je nutné zložiť hold kvalitným prácam historikov žijúcich mimo významné univerzitné centrá.

Pravdepodobne najvhodnejšou cestou sa ukazuje nie publikovanie rozšírených a prepracovaných monografií obcí v treťom alebo štvrtom vydaní, ale účelové spracovanie zameraných častí dejín mesta, regiónu čo je príklad monografií o dejinách Bratislavy, Trenčína a niektorých iných miest. To si však vyžaduje širší bádateľský kolektív, záujem odboru kultúry a samozrejme financie.

Vo väčšine európskych krajín sa však stretávame s prácami z analytického ponímania **mikrohistórie**. Mikrohistoria pomôže odhaliť úlohu pedagóga a žiaka v dejinnom procese. Mikrohistorický model spoločnosti môže byť založený na princípe „hustého popisu“, ktorý by zaručoval detailný obraz určitej situácie. Nie je tu dôraz na región, ale na fenomén. Hlavný prínos by sme tak mohli sledovať práve na úrovni malej skupiny (učitelia, žiaci), v ktorej sa odohráva skutočný život. Detailný rozbor tak môže prispieť k lepšiemu pochopeniu či dokonca vyvráteniu niektorých interpretácií a abstraktných analýz o školstve a pedagogike danej doby³.

Tým sa prekoná deskriptívnosť lokálnych výskumov. Práve na regionálne dejiny by sa malo koncentrovať ďalšie historické bádanie. Prinesie nové fakty a doplní už známe informácie. Ako hovoria niektorí historici, syntéza zostarne už v momente svojho vydania, ale systematický výskum regiónu sa stane východiskovým zdrojom pre vytváranie ďalších syntéz.

Podobné je to pri vydávaní niektorých účelových publikácií pri príležitosti výročia jednotlivých škôl. Hoci školský archív obsahuje množstvo materiálu, niektorí autori radšej stiahnu texty z internetu, spíšu jednotlivé triedy a ich triednych učiteľov. Ešte z čias Rakúska sa na niektorých školách vydávali výročné správy, ktoré obsahovali aj zaujímavé odborné štúdie. Dnes si

---

³ Príkladom môže byť činnosť bádateľov v Prešove, ktorí vydávali edíciu Medailóny významných pedagógov východného Slovenska (Andrej Čuma, Ján Gallo, František Karšai, Jozef Koreň, E. Lazar, Stanislav Treybal a iní).

prečítame výročné správy na internete a slúžia účelovo na propagáciu školy. Odborné štúdie absentujú.

Autori účelovo vydaných publikácií o jednotlivých školách sa do hlbšej analýzy nepustia, v lepšom prípade sa ešte využije kronika školy. Maximálne sa doplní štúdiá o oral history, často spracovanú v duchu konvencie, len aby niektoré tézy nenabúrali dobrý image. Žiaľ, tento štýl práce platí aj pre tamojších učiteľov dejepisu, i keď majú odborné vzdelanie. Na druhej strane niekedy nie je ani záujem zo strany vedenia školy o takéto spracovanie dejín školy.

Hoci bolo napísaných mnoho monografií o významných pedagógoch, predsa len **prosopografických** štúdií, ktoré by sa zaoberali systematickým skúmaním rodinných väzieb, nie je veľa. Napr. o jednom z najvýznamnejších pedagógov v Uhorsku v 17. storočí Eliášovi Ladiverovi ml. vieme toho pomerne dosť, ale už rozbor pedagogickej činnosti jeho otca, učiteľa na gymnáziu v Bytči, spolu s pedagogickým vplyvom na syna, je málo zmapovaná. Pedagogické a iné encyklopédie, biografické slovníky pomáhajú bádateľom v orientácii a vo výskume. Abecedne zoradené zoznamy pedagógov z určitej doby, spolu s údajmi o zdrojoch informácií, majú význam nielen pre sociálne dejiny, genealógiu, ale predovšetkým pre samotné dejiny školstva a pedagogiky. Takýto zoznam učiteľov napr. zo 17. storočia pôsobiacich v niektorej stolici, odhalí rodinné a priateľské väzby. Ukáže iný pohľad na skúmané dejiny a pravú podstatu existencie ľudskej spoločnosti. Poznáme tak životné osudy nielen jednotlivcov, ale tiež celých rodín. V tom sa prosopografia prekrýva čiastočne s mikrohistóriou.

Za inštitúciami, školami, demografickým súpisom počtu žiakov atď. musíme vidieť človeka, ako to vyjadril jeden zo zakladateľov školy Annales Marc Bloch: „Pravý historik pripomína pohádkového lidožrouta. Ví, že jeho lovište musí byť cítiť pachem človečiny“ (M. Bloch, 1967, s. 31).

Slovenským dejinám školstva a pedagogiky chýba detailne spracovaná historiografia, akú napísali František Kutnar a Jaroslav Marek „Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví“. Pod pojmom historiografia nemáme na mysli bibliografický súpis literatúry s niekoľkými biografickým údajmi, ale hĺbkové a kontextuálne spracovanie skúmaného predmetu, teda dejín školstva a pedagogiky v historickom vývoji. Veď ako správne uvádzajú autori „Dějiny dějepisectví jsou dokladem kontinuity lidského vědeckého myšlení, které nikdy nemůže beztrně přerhat tradici a začínat od počátku“ (F. Kutnar, J. Marek, 1997, s. 5). To nie je možné kvalitne spracovať bez vzťahu k iným vedným odborom.

To, čo chýba dejinám školstva a pedagogiky, a nielen im, je kvalitný, nezávislý a obsiahly recenzentský časopis, niečo podobného ako nemecký *Sehenpunkte. Recensionsjournal für die Geschichtswissenschaften*. Druh a štýl

recenzie sa riadi podľa časopisu. Hoci recenzovanie kníh je dôležitou zložkou vedeckovej produkcie, nie je vždy náležité ocenené, ak vôbec ocenené je.

Na Slovensku, kde ľudovo povedané každý pozná každého, sa často stretávame s recenziami brániacimi sa vystúpiť s väčšou mierou kritičnosti, aby sme sa niekoho nedotkli, neurazili, nevyvolali zlý dojem. Recenzia má byť o diele, predmete bádania, a nie v prvom rade o osobnosti. Recenzent nie je sudca, ani nesmie mať k autorovi nepriateľský vzťah. Len konštruktívnou kritikou sa môže rozvíjať bádanie a bádateľ môže získať nové stimuly pre svoju prácu. Obaja sa usilujú o ten istý cieľ, o pokrok v bádani a jeho priblíženie vedeckej či širšej verejnosti.

O tom, ako spracovať recenzie, na stránkach Pedagogickej revue prehľadne napísal Vladimír Spousta z pedagogickej fakulty v Brne. Dovolil by som si odcitovať aspoň jednu dôležitú pasáž. „Prestižní záležitostí každého recenzenta by měla být též snaha o uplatnění vlastní tvůrčí iniciativy, která může nalézt zpředmětnění např. v konfrontaci vlastních názorů s míněním autora recenzované publikace“ (V. Spousta, 2005, s. 181). Mnohé tézy z uvedeného podnetného článku by bolo vhodné citovať alebo parafrázovať. Pre stanovenú tému je nutné zdôrazniť, že recenzia by nemala byť obsiahlejšou správou. Kvalitná recenzia môže prerásť do plodnej a konštruktívnej diskusie. Pri recenziách z oblasti dejín školstva a pedagogiky niekedy chýba uvedenie a hodnotenie prameňov a primárnej literatúry, resp. ich charakteristika. Našťastie však recenzentská činnosť neskĺzla do marketingovej polohy, kedy recenzia sa stáva panegyrikom na objednávku autora alebo inštitúcie.

Iným problémom je dostať sa ku kvalitným prácam vychádzajúcim v cudzom jazyku. Najvýhodnejšie je využiť študijný pobyt v zahraničí. Ak nemá bádateľ k dispozícii vedeckú knižnicu, nakupujúcu najnovšiu literatúru, tak má smolu. Preto možno len privítať preklady kvalitných, zaujímavých a podnetných prác do slovenského jazyka, ako napr. Ondreja Mészárosa „Školská filozofia v bývalom Hornom Uhorsku“ (O. Mészáros, 2008), navyše doplnená o profily učiteľov filozofie, ako aj bibliografické údaje.

Mnoho kvalitných publikácií je prekladaných bez úvodu alebo doslovu, ktorý by priblížil čitateľovi dané dielo, autora a historický kontext. Takto spracované úvody alebo doslovy, často obsahujúce prvky recenzie od odborníkov, predstavujú prvky kreatívneho prístupu k skúmanej problematike. Len exemplárne spomenieme doslov Jaroslava Kudrnu k dielu Arona J. Gureviča „Kategorie středověké kultúry“ (Praha: MF 1978), kde sa venuje tiež otázke vzdelania a školstva. Na margo danej publikácie ešte notická poznámka. Bohužiaľ, z pultov našich kníhkupectiev, ale tiež z fondov knižníc, ubudli publikácie v ruskom jazyku, z ktorých niektoré dosahujú nielen európsku, ale aj svetovú úroveň v skúmanej problematike.

Žiaľ, stretávame sa aj s tým, že autor opíše niekoľko viet, odstavcov od iného autora, a to aj s poznámkovým aparátom, a vôbec pritom neuvádza daného autora. Niekedy sa stretávame dokonca aj s tým, že sa uvádzajú staré signatúry prameňov, ktoré opisovateľ nikdy ani nevidel. Archívy v Slovenskej republike zmenili svoje označenie a aj tak sa stretávame s uvádzaním starého pomenovania (J. Mezník, 1994).

Plagiátorstvo na Slovensku nie je dostatočne ani právne, ani eticky odsúdené. Pritom návod už nachádzame za ČSR. František Kovář (1889 – 1969) sa habilitoval prácou *Představy pársismu a židovství o posledních věcech světa a lidstva*. Stal sa docentom abstraktnej vedy o náboženstve. Po kritike z neuvádzania citovanej literatúry a opisovania – pozri recenziu A. Beera (A. Beer, 1924) – sa vzdal docentského miesta.

K častým pseudoargumentom patrí aj tvrdenie niektorých autorov, že danú knihu v ruke držali. Držať a študovať (preskúmať in visu) je niečo diametrálne odlišné.

Opäť zdôrazňujeme, ak sa má historické bádanie rozvíjať, je nevyhnutné hľadať nové uhly pohľadu na skúmané fenomény, nastoľovať nové, zaujímavé, netradičné a provokujúce otázky. S tým súvisí aj interdisciplinarita v bádani a spolupráca s ďalšími disciplínami, ako napr. historickou demografiou, sociológiou, štatistikou atď. To je ale téma na samostatný príspevok.

Nemecká historická škola výrazne ovplyvnila aj myslenie historikov na Slovensku. V centre jej pozornosti však boli predovšetkým politické dejiny, ktoré boli pestované v duchu pozitívizmu, tzn. úlohou histórie je zhromaždiť čo najviac faktov, tzv. faktografická historiografia. Nezabúdajme, že v pozitívizme došlo k degradácii historickej vedy na jedno z odvetví sociológie, na sociálnu dynamiku. U nás niekedy došlo len k deskripcii skúmanej oblasti. Predsa len v európskej historiografii silný vplyv zanechala ako historická antropológia, tak i bádanie v mikrohistórii.

Americký filozof a teoretik vedy Thomas Samuel Kuhn (1922 – 1996) prišiel s pojmom **paradigma**, ktorý neskôr nahradil disciplinárnu maticou (T. S. Kuhn, 1981, s. 184). Paradigma, zjednodušene povedané, je nositeľom vedeckej teórie, spôsobov riešenia, súhrnom pravidiel, metód teoretického a empirického poznania, jazyka a hodnoty vedy, ktoré vedecké spoločenstvo prijíma. Žiaľ, dejiny školstva a pedagogiky sú atomizované osobnosťami, ktoré ich vyučujú, a závislé od ich odbornosti, časových možností venovať sa danému odboru. Tu by som nadviazal na otvorenú otázku prof. J. Pšenáka o hodnotení stúpcov a renomovaných predstaviteľov marxistickej pedagogiky, teórie výchovy, komunistickej výchovy a hodnotenia prác žijúcich osobností (J. Pšenák, 2009). Súčasťou paradigmy je aj problém hodnotenia. Pozitívizmus tvrdí, že historikovi neprináleží hodnotiť, ale sa má pokúsiť len vysvetliť, resp. pochopiť.

Už len tým, že sa vyberajú a zostavujú určité fakty, dochádza k hodnoteniu. Tým sa historik stáva akýmsi „sudcom“, ktorý by nemal mať čiernobiele videnie, nemal by byť jednostranný. Tento spôsob videnia bol typický pre dogmatický marxizmus-leninizmus, ale stretávame sa s ním aj v súčasnosti. Hodnotenie by malo byť uvážlivé, aby sme, obrazne povedané, pri umývaní nevyliali z vaničky aj dieťa. Uvedomme si, pod akým tlakom boli pedagógovia v predchádzajúcom režime a akým mnohí z nich prešli vývojom. V priebehu predchádzajúcej doby nevznikli len pseudovedecké diela, ale tiež práce hodnotné. O tom nemožno pochybovať. Ťažšie je rozhodnúť, do ktorej kategórie patria skúmané práce, nevynímajúc vlastné.

Historik by sa nemal uzatvárať do ulity vlastnej vedy, ani podľahnúť nálepkovaniu doby. V súčasnej dobe je to napr. častá nálepka „totalitný“, znamenajúca, že všetko takto označené je zlé, zavrnutiahodné a zločinné. Historik, vlastne každý zodpovedný a súdny jedinec, je povinný vytvoriť si na veci vlastný názor (M. Klapetek, 2008, s. 137).

Na druhej strane dejiny školstva a pedagogiky do seba absorbujú diskusie, polemiky prebiehajúce v historiografii, ktorá reflektuje spoločenské problémy. Žiaľ, niekedy politický tlak deformuje historické poznanie a k odborným problémom sa vyjadrujú politici, ktorých znalosť problematiky je sekundárna. Podobná situácia nastane, keď populárny autor ovládne rýchlo diskusiu, hoci iní, menej známi ponúkali lepšie vysvetlenia a názory. Je to problém, ktorý už nastolil Michel Foucault a doteraz nenachádzame zvládnutie daného problému. Niektorí historici sa bránia vyjadrovať sa k niektorým citlivým problémom, aby neboli označení za antidemokratov, alebo nedajbože propagátorov nejakého „izmu“. Vraciame sa často k čiernobielemu videniu dejín a k názoru, že demokracia je vtedy, keď ostatní zastávajú tie isté názory, alebo aspoň podobné. Aby som uviedol aspoň jeden príklad – osoba Jozefa Tisa a bánovecký rímsko-katolícky učiteľský ústav, resp. umiestnenie pamätnej tabule na budove školy.

Nezostáva len súhlasiť s názorom, už žiaľ zomrelého brnianskeho historika Jaroslava Mezníka (J. Mezník, 1999), ktorý na VIII. zjazde českých historikov v septembri 1999 v Hradci Králové kritizoval historikov, podľa môjho názoru oprávnene, že sa nepodielajú na verejnom živote, sťahujú sa radšej do ulity, čo považuje za chybu. Každý by mal, aj keď nepatrným dielom, ovplyvniť vývoj spoločnosti. Neplatí to len pre historikov, ale aj pre ostatných pracovníkov v spoločenských vedách, pedagógov nevynímajúc. Aj z aspektu dejín školstva a pedagogiky znie Cicerovo heslo „*Historia est testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis*“ (M. T. Cicero, *O rečníkovi*, 2, 36).

Tolerancia, akceptácia protikladného názoru je nielen jednou z kardinálnych požiadaviek korektného jednania, ale aj vedeckej práce. To, že má niekto iný názor ako ja, neznamená, že je mojím nepriateľom. Bolo by však iluzórne

domnievať sa, že je možné dospieť k úplnej jednote pohľadov, ale k tomu nedospeli ani historici združení do jednotlivých historických škôl.

Dejiny školstva a pedagogiky by sa mali viac otvoriť, nebyť provinčnými. Teda viac vstrebávať stimuly od európskej historiografie. To sa týka tiež metód. Súvisí to aj s kontaktmi so zahraničnými inštitúciami, bádateľskými pobytmi, ktoré by sa mali preniesť aj do kvality prác. Preto, možno trochu obsiahlo, bola v príspevku venovaná pozornosť recenzovaniu. To má aj ďalšiu výhodu, že zoznamuje širokú verejnosť s prácami vydanými v zahraničí. Sledovať produkciu nemeckej, alebo francúzskej historiografie (napr. historikov združených okolo školy Annales) v dejinách školstva a pedagogiky je pre jednotlivca pri kvante vydaných štúdií nemožné. Nemá zmysel predstierať, že sme alebo budeme schopní skúmanú literatúru prečítať v plnom rozsahu, zachytiť jej kľúčové problémy.

V súčasnosti kontakty so zahraničím sú závislé od príslušnej katedry, príp. múzea, resp. grantu, ktorý získate. Chýba však centrum, ktoré by zjednocovalo a stimulovalo bádateľov. Podobné, ako majú niektoré univerzity – napr. Trnavská univerzita – oddelenia pre dejiny univerzity. Dané pracovisko by sa však zaoberalo komplexne dejinami školstva a pedagogiky.

Múzeum školstva a pedagogiky je zamerané iným smerom. Zjednodušene povedané, jeho úlohou je dokumentovať dejiny školstva a pedagogiky – získavať historické dokumenty a materiály, odborne ich spracovávať (dokumentovať) a rôznymi formami kultúrnovýchovnej činnosti prezentovať odbornej i kultúrnej verejnosti. V týchto skromných podmienkach stíhajú aj organizovanie seminárov a rôznych podujatí. Nie je účelom referátu vyjadrovať sa k jeho činnosti, ak však len porovnáme situáciu s Moravou, tak blízko seba sa nachádzajú dve významné múzeá – Múzeum J. A. Komenského v Uherskom Brode, známe tiež medzinárodnými uherskobrodskými kolokviami, a Múzeum J. A. Komenského v Přerove, ktoré sa tiež preslávilo konferenciami o školstve.

Bádateľov zaoberajúcich sa dejinami školstva a pedagogiky nie je na Slovensku veľa. Bude preto potrebné iniciovať rozšírenie bádateľskej základne. Je škoda, že mnoho kvalitných diplomových prác končí len úspešnou obhajobou. Ich autori ďalej nepokračujú v bádani, nepublikujú výsledky svojej práce. Nie je to len zo skromnosti, ale predovšetkým z nevyhovujúcich podmienok na škole. Súčasný kreditný systém im vedeckú činnosť nezapočítava, alebo slabo ohodnocuje. Otvorene povedané, je lepšie si odsedieť seminár, oddýchnuť si zo školy, ako pokračovať v náročnej bádateľskej práci. Žiaľ, rady kolegov ako napr. J. Drenka, R. Komorousovej, A. Virdzegovovej a iných, ospravedlňujem sa tým, ktorých som nevymenoval, sa príliš nerozširujú a ak nemajú privátnu podporu riaditeľa školy, tak to robia cez prázdniny a po večeroch.

Perspektívu rozvoja v bádani dejín školstva a pedagogiky je možné vidieť v projektoch VEGA, KEGA APVV, združujúcich bádateľov viacerých fakúlt

a inštitúcií. Príkladom môže byť VEGA č. 1/2522/07 s názvom *Dejiny najstarších učiteľských ústavov na Slovensku (1819 – 1945)* pod vedením Eduarda Lukáča a Vladimíra Michaličku, alebo VEGA č. 1/4537/07 s názvom *Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia* pod vedením Dariny Vasiľovej z Prešovskej univerzity a niektoré iné.

V súčasnosti, keď sa obmedzujú výdavky na vedu, bude každý prijatý a dotovaný projekt VEGA z danej oblasti úspechom. Výstižne ich charakterizoval Š. Švec v referáte *Súčasný pedagogický výskum na Slovensku*. Na druhej strane, ak aj získate finančné zdroje a vycestujete do zahraničia, záleží od vôle nadriadených, či vám vôbec dajú platené voľno.

Otázkou bude stanovenie priorít, nosných bádateľských tém. Vyhybame sa cieľavedome pojmu „biele miesta“, pretože už je to klišé. Zostáva ale mnoho významných osobností pedagógov, škôl, ktoré neboli dostatočne spracované – uveďme iba príklad – technická inteligencia, resp. pedagógovia na technických školách. Veľmi často zostávajú v tieni svojich vedeckých výskumov alebo v zabudnutí. Stačí, keď spomenieme napr. profesora zürišskej technickej univerzity, nositeľa ceny J. Watta, Aurela Stodolu, ktorého v súčasnosti spracováva tím pod vedením Milana Petráša. Na mnohých významných pedagógov si spomenieme iba vtedy, keď majú nejaké výročie.

Pritom poznanie danej osobnosti zahŕňa v sebe aj pochopenie danej doby, systému školstva, úrovne pedagogiky atď. Biografická metóda, a predovšetkým vtedy, keď sa spracováva kolektívna biografica, nie je len súpisom významných životných udalostí.

Na druhej strane nezabúdajme tiež na to, že dejiny sú i dejinami outsiderov, rebelov a obyčajných pedagógov, žiakov, ako to predstavila mikrohistória. Spracovanie dejín školstva a pedagogiky odráža situáciu v slovenskej historiografii, ktorá hľadá svoju tvár. Dejiny školstva a pedagogiky majú pred sebou len jednu možnú cestu, po ktorej sa dá ísť, a tou je tvrdá, koncepčná a poctivá práca. Ak to zhrnieme, nezostáva len pokračovať v otvorenom, nenadiktovanom výskume, podliehajúcom len základnej zásade múzy Kleio – sine ira et studio – pokúsiť sa priblížiť k pravde. Neisť vo vyšľapaných stopách, ale snažiť sa o samostatné kritické a kreatívne štúdie.

Príspevok nedokáže úplne vyčerpať nastolenú problematiku, ale mal by viesť k zamysleniu nad dejinami školstva a pedagogiky a nastoleniu kvalitnej diskusie. Historiografia je plná diskusií, polemik, alebo, ak chcete, vedeckých konfliktov, ktoré dokázali posunúť bádanie ďalej. Kritériom vedeckosti, na rozdiel od predchádzajúcej doby, už nie je zhoda s určitými dogmami. Je tu možnosť užšie sa zaradiť do kontextu európskej vedy, resp. dejín školstva a pedagogiky. Takto nastolená téma je vhodná pre samostatnú konferenciu alebo kolokvium.

LITERATÚRA

- BEER, A. 1924. Představy pársismu a židovství o posledních věcech světa a lidstva. In *Naší věda*, roč. 6, č. 5-7, s. 85-100.
- BENNER, D., OELKERS, J. 2004. *Historisches Wörterbuch der Pädagogik*. Weinheim: Beltz, 1127 s. ISBN 3-407-83153-6.
- BLOCH, M. 1967. *Obrana historie, aneb Historik a jeho řemeslo*. Praha: 182 (3) s.
- ČEČETKA, J. 1943. *Průručný pedagogický lexikon*. I. – II. Turčiansky Sv. Martin: Kompas, 1943. 447 a 421 s.
- ČERNOUŠEK, M. 1990. Potřeba psychohistorie. In *Český časopis historický*, roč. 88, č. 5, s. 705-722.
- GEŠKOVÁ, Ž., VANČOVÁ, T. (eds.). 1985. *Výročné správy škôl z územia Uhorska (Slovensko) za roky 1701 – 1918*. Provizorný súpis I. zv. Bratislava: UK. 354 s.
- GABZILOVÁ, S. 1992. Školy s vyučovacím jazykom maďarským na území Slovenska v rokoch 1970 – 1992. In *Slovenská štatistika a demografia*, č. 3, roč. 2, s. 41-52.
- GABZILOVÁ, S. 1994. Menšinové školstvo v Slovenskej republike po novembri 1998. *Slovenská štatistika a demografia*, roč. 4, č. 4, s. 45-57.
- GEŠKOVÁ, Ž., KRIŠKOVÁ, L. 1998. *Bibliografia výročných správ škôl z územia Slovenska za školské roky 1918/1919 – 1952/1953*. Martin: MS. 780 s. ISBN 8070904976.
- GINZBURG, C. 2000. *Sýr a červi: svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*. Praha: ARGO. 223 s. ISBN 80-7203-278-X.
- GRULICH, J. 2001. Zkoumání „maličností“. In *Český časopis historický*, roč. 99, č. 5, s. 519-547.
- GUREVIČ, A. J. 1978. *Kategorie středověké kultúry*. Praha: MF. 286 s.
- HAMADA M. 1995. Úvaha o dejinách slovenského školstva a pedagogiky. In *Aktuálne otázky školského múzejníctva*. V. Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, mládeže a telovýchovy, s. 5-13.
- KIPS, M. 2000. *Česko-slovenské vzťahy v dejinách školstva v rokoch 1848 – 1918*. Bratislava: Present. 84 s. ISBN 80-967824-3-6.
- KIŠŠ, I. 2005. Úvod. In *Zborník z medzinárodného sympózia v Bratislave v dňoch 13. a 14. septembra 2004 na Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského*. Bratislava: UK, s. 7-10.
- KLAPETEK, M. 2008. *Komunikace, argumentace, rétorika*. Praha: Grada. 247 s. ISBN 978-80-247-2652-6.
- KOVÁŘ, F. 1922. Představy pársismu a židovství o posledních věcech světa a lidstva. Praha: FF UK. Rkp. 324 s. Archív Univerzity Karlovy Praha, signatúra 1101.
- KUDLÁČOVÁ, B. 2003. *Človek a výchova v dejinách európskeho myslenia*. Trnava: Trnavská univerzita, 168 s. ISBN 80-89074-66-9.
- KUHN, T. S. 1982. *Štruktúra vedeckých revolúcií*. Bratislava: Pravda 1982. 285 s.

- KUTNAR, F. – MAREK, J. 2009. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 3. preprac. a dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1087 s. ISBN 978-80-7106-402-2.
- LUKÁČ, E. 2002. *Reformné pedagogické hnutie v období ČSR a jeho prejavy na Slovensku*. Prešov: Prešovská univerzita, 137 s. ISBN 80-8068-104-X.
- MAREK, J. 1998. Historie mezi teorií a praxí. In *Český časopis historický*, roč. 96, č. 4, s. 779-801.
- MARSINA, R. 2002. Problémy a perspektívy dejín v súčasnosti. In *Studia historica Tyrnaviensia II*. Trnava: Katedra histórie fakulty humanistiky, s. 10-21.
- MAKULOVÁ, S 2009. *Digitálne knižnice budúcnosti – nové smery výskumného programu*. [Cit. 2009-12-23]. Umiestnené na internete <<http://www.elet.sk/brt/presentations/makulova.pdf>>.
- Matričný slovník 1999. 2. dopl. a revidované vyd. Trnava: SSV, 332 s. ISBN 80-7162-269-9.
- MÉSZAROS, O. 2008. *Školská filozofia v bývalom Hornom Uhorsku*. Bratislava: VEDA, 268 s. ISBN 978-80-224-0984-1.
- MEZNÍK, J. 1999. Etika historikovy práce. In *Český časopis historický*, roč. 97, č. 4, s. 803-806.
- PÁNEK, J. 2004. Historické encyklopedie. (Současný stav zpracování – nástín typologie – perspektivy). In *Český časopis historický*, roč. 102, č. 1, s. 1-29.
- PAVLÍK, O. (ed.). *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. I. – II. 1984 – 1985. Bratislava: Veda. 702 s.
- PŠENÁK, J. 2000. *Kapitoly z dejín slovenského školstva a pedagogiky*. Bratislava: UK, 204 s. ISBN 80-223-1264-9.
- PŠENÁK, J. 1977. *Pramene k dejinám československého školstva (od r. 1918 – 1973)*. Bratislava: UK, 168 s.
- PŠENÁK, J. 1979. *Pramene k dejinám československého školstva*. Bratislava: SPN, 249 s.
- PŠENÁK, J. 2009. *Slovenská škola a pedagogika 20. storočia*. In SPAEDS, roč. 5, č. 16, s. 2.
- Reprezentačný biografický lexikón Slovenska. Martin: MS, 1999. 384 s. ISBN 8070905379.
- SEDLÁK, J. 1987. O českých a slovenských komeniologických bibliografiách z let 1825 – 1984. In *Studia comeniana et Historica*, roč. 17, č. 34, s. 42-77.
- SEGERT, S. 1995. Jak recenzovat knihy. In *Příloha k Telogické reflexi*, roč. 1, č. 2, s. 1-8.
- SCHALKOWSKI, E. 2005. *Rezension und Kritik*. Konstanz: UVK-Verlagsgesellschaft, 315 s. ISBN 3-89669-341-7.
- Slovenský biografický slovník: od roku 833 – 1990. I. - VI. Martin: MS, 1986 – 1994.

- SPOUSTA, V. 2005. Umíte psát recenze? In *Pedagogická revue*, roč. 57, č. 2, s. 177-181.
- ŠPIESZ, A. 1983. *Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680 – 1780*. Košice: Východoslovenské nakladateľstvo, 304 s.
- ŠVEC, Š. 2009. *Súčasný pedagogický výskum na Slovensku*. [Cit. 2009-12-23]. Umiestnené na internete http://www.spaeds.org/index.php?option=com_content&task=view&id=58&Itemid=1.
- ZÍBERT, Z. 1909 – 1912. *Bibliografie české historie I. – V*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

Libor Bernát (* 1958) študoval na FF UJEP (teraz MU) v Brne históriu (1978 – 1982), filozofiu (1979 – 1984). V rokoch 1986 – 1990 bol interným vedeckým ašpirantom na UK v Prahe. V rokoch 1990 – 1997 vyštudoval externe teológiu na ETF (KEBF) UK v Prahe. Zaoberá sa najmä 16. a 17. storočím, dejinami školstva a pedagogiky v kontexte s cirkevnými dejinami. Venuje sa historiografii a historickej demografii. V centre jeho bádateľských záujmov je osobnosť Jána Kvačalu. Publikuje predovšetkým v časopisoch *Studia Comeniana et Historica*, *Vlastivědný věstník moravský*, *Pedagogická revue*, *Slovenská štatistika a demografia*, *Jižní Morava* a v ďalších. V súčasnosti pracuje ako stredoškolský pedagóg.

PhDr. ThMgr. Libor Bernát, CSc.
SNP 7/17
018 51 Nová Dubnica
libor.bernat@gmail.com